

ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Кожемякіна Наталія Іванівна

УДК: 378.963+378.126+378.14

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ
МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-АГРАРІЇВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук

Науковий керівник:

Світлана Костянтинівна Хаджирадєва,
доктор наук з державного управління,
доцент

ОДЕСА – 2006

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
Розділ I. Професійна мобільність менеджерів-аграріїв – об’єкт науково-теоретичних досліджень	12
1.1. Професійна мобільність менеджерів-аграріїв як педагогічна проблема.....	12
1.2. Компонентно-структурний аналіз поняття “професійна мобільність менеджерів-аграріїв”.....	21
1.3. Теоретичне обґрунтування соціально-педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв	28
Висновки з I-го розділу.....	58
Розділ II. Діагностика рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв	62
2.1. Генезис проблем професійної мобільності сучасних менеджерів-аграріїв: пілотне дослідження	62
2.2. Критерії, показники та рівневі характеристики професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв.....	69
2.3. Стан сформованості професійної мобільності студентів за логікою підсистеми “бакалавр – спеціаліст – магістр”.....	97
Висновки з II-го розділу.....	108
Розділ III. Експериментальна структурно-функціональна модель формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв ...	111
3.1. Узагальнена характеристика структурно-функціональної моделі як системи: принципи, компоненти, умови функціонування	111

3.2. Змістовий і процесуальний компоненти структурно-функціональну модель формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв	126
3.3. Порівняльна характеристика рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту	141
Висновки з III-го розділу.....	162
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	168
ДОДАТКИ	187

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АПК – агропромисловий комплекс

ВНЗ – вищий навчальний заклад

Ег – експериментальна група

Кг – контрольна група

ВСТУП

Актуальність дослідження. З-поміж стратегічних напрямів модернізації національної системи освіти, окреслених у Законі України “Про освіту”, Концепції про професійну освіту, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті та інших державних документах, одним з актуальних постає завдання щодо підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, опанування та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентноспроможних на світових ринках праці.

Модернізація економічної та професійної інфраструктури суспільства, становлення ринку праці активізувало міжгалузеве, внутрішньогалузеве, територіальне переміщення працівників, сприяло змінам у номенклатурі професій і кваліфікаційним вимогам, що потребують від фахівців професійного вдосконалення. Ринкова економіка є своєрідним стимулятором мобільності, що спрямовує кваліфікованих працівників на пошук місць кращого застосування своєї праці і здібностей на робочих місцях з високим творчим змістом і платнею за працю. Отже, значна частка працездатного населення, яка вивільняється з виробництва і тимчасово не має роботи, мусить проходити певну професійну перепідготовку. За цих умов важливим завданням професійної освіти є формування професійної мобільності фахівців як особистісно-професійної якості.

У науковій галузі розкрито окремі аспекти феномена “професійна мобільність”: визначено види мобільності (Л. Бендикс, А. Кибанова, С. Липсет, Р. Ривкіна, П. Сорокін, М. Яценко та ін.), досліджено предметну сферу соціальної мобільності (С. Макеев та ін.), трудову мобільність в умовах регіонального ринку праці (Н. Коваліско та ін.), особливості мобільності різних поколінь (Г. Осипова, М. Яценко та ін.), загальні основи професійної мобільності (В. Воронкова, І. Дичківська, Є. Іванченко, Е. Зеєр, З. Курлянд, Е. Сайфутдинова та ін.) і т. ін. Однак науково-теоретичні засади

процесу формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв у галузі соціально-педагогічних наук ще й досі не визначено.

Відтак, з одного боку, вибір Україною шляху Європейської інтеграції загострює протиріччя між потребами Європейського аграрного ринку праці та пропозиціями системи підготовки фахівців; політичними, соціально-економічними умовами в державі та наявною системою навчання, що не відповідає Європейським стандартам освіти; з іншого боку, відсутність чітко окреслених соціально-педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв у системі професійної освіти зумовило вибір теми дослідження “Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася відповідно тем “Психолого-педагогічні засади особистісного розвитку в навчально-професійній діяльності” (№0100U006391), що входить до плану науково-дослідних робіт Південного наукового центру АПН України (м. Одеса), “Формування професійної мобільності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери у процесі багаторівневої підготовки” (№0105U000190), що входить до плану науково-дослідних робіт кафедри соціальної і загальної педагогіки Ізмаїльського державного гуманітарного університету, а також теми “Проблема формування і функціонування системи управління аграрних виробництв в умовах становлення і розвитку ринкових відносин” (№0103U003034), що входить до плану Одеського державного аграрного університету. Тема дослідження була затверджена вченою радою Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол №3 від 28 жовтня 2004 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології при АПН України (протокол №6 від 14 червня 2005 р.). Автором було досліджено соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв.

Мета дослідження: визначити та науково обґрунтувати соціально-педагогічні умови, розробити структурно-функціональну модель формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв у системі вищої школи.

Завдання дослідження:

1. Визначити та науково обґрунтувати сутність, структуру і змістові характеристики феномена “професійна мобільність майбутніх менеджерів-аграріїв”. Уточнити поняття “мобільність”, “професійна мобільність”.
2. Виявити й обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв.
3. Розробити критерії, показники й охарактеризувати рівні сформованості професійної мобільності менеджерів-аграріїв у логіці системи “бакалавр-спеціаліст-магістр”.
4. Розробити й експериментально апробувати структурно-функціональну модель формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв в умовах вищої школи.

Об’єкт дослідження – соціально-педагогічні умови професійного навчання менеджерів-аграріїв у вищій школі.

Предмет дослідження – процес формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв.

Гіпотеза дослідження: формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв відбуватиметься ефективно, якщо в систему їхнього професійного навчання у вищій школі впровадити структурно-функціональну модель формування професійної мобільності менеджерів-аграріїв у логіці підсистеми “бакалавр-спеціаліст-магістр” і реалізувати такі соціально-педагогічні умови: забезпечення належного рівня корпоративної культури та можливостей професійного зростання менеджерів-аграріїв; налагодження кадрової роботи в напрямку чіткої системи стимулювання професійно-ділового становлення менеджерів-аграріїв у галузі

агропромислового комплексу України; стимулювання майбутніх менеджерів-аграріїв до моделювання поведінки у процесі сумісної діяльності; удосконалення інформаційно-методичного супроводу навчальних програм.

Методологічними засадами дослідження виступили діалектичні методи пізнання процесів і явищ професійної діяльності; положення філософії про визначну роль психології діяльності, свідомості й особистості; психолого-педагогічні теорії розвитку й саморозвитку професійних якостей особистості у процесі діяльності; система поглядів на взаємозв'язок і взаємобумовленість явищ та процесів, що ґрунтуються на становленні культурно-історичних духовних цінностей і їх ролі у формуванні нового професійного мислення менеджерів-аграріїв, оволодінні особистістю функціями професійної ролі.

Теоретичні засади дослідження склали провідні положення, що відбивають проблеми і перспективи інтеграції національної системи вищої освіти у світовий простір; праці вчених щодо філософського, соціологічного та психологічного аналізу феномена “професійна мобільність” (Н. Ковалівко, Н. Ляшенко, Г. Осипов, Е. Сайфутдинова та ін.), теорії професійного навчання (Дж. Брунер, В. Кьолер, К. Роджерс та ін.), технології навчання (В. Беспалько, О. Долженко, В. Куклін, О. Околелов, А. Савельєв, В. Шатуновський та ін.), форм і методів особистісно орієнтованого й активного навчання у вищій школі (І. Бех, А. Вербицький, Л. Кондрашова, Т. Осипова, О. Савченко та ін.), застосування модульних технологій навчання в навчальному процесі (І. Богданова, В. Зінкевічус, І. Левіна, П. Юцявичене та ін.); вдосконалення професійно-педагогічної підготовки студентів (А. Богуш, І. Зязюн, Н. Кічук, З. Курлянд, А. Линенко, Г. Нагорна, О. Цокур та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення окреслених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези дослідження було використано комплекс взаємодоповнювальних методів, а саме: *загальнонаукові теоретичні методи*: вивчення і аналіз науково-методичної літератури вітчизняних і

зарубіжних авторів з означеної проблеми; системний метод для отримання знань про системні закономірності об'єктів дослідження та їх специфічні системні характеристики (професійно важливі параметри професійної мобільності менеджерів-аграріїв, критерії і показники їхньої професійної мобільності, соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності менеджерів-аграріїв тощо); метод моделювання – для побудови структурно-функціональної моделі формування професійної мобільності в майбутніх менеджерів-аграріїв; *емпіричні методи* – анкетування і тестування майбутніх менеджерів-аграріїв щодо визначення рівня професійної мобільності, бесіди, спостереження за діяльністю менеджерів під час практичних занять, аналіз навчальних програм з метою з'ясування стану підготовки менеджерів-аграріїв до професійної мобільності на сучасному етапі; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний) з метою перевірки дієвості структурно-функціональної моделі формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв і соціально-педагогічних умов її реалізації; *методи математичної статистики* для обробки результатів експерименту.

Базою дослідження виступив Одеський державний аграрний університет. Респондентами пілотного дослідження були 258 менеджерів-аграріїв, які мали певний досвід роботи в агропромисловому комплексі України. У констатувальному та формувальному експериментах брали участь 494 особи, в контрольній групі 110 осіб, з них: бакалаврів і спеціалістів по 40 осіб, магістрів – 30 осіб; в експериментальній групі – 384 особи, з них: бакалаврів – 176 осіб, спеціалістів – 138 осіб, магістрів – 70 осіб.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження. Вперше визначено й обгрунтовано соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв; розкрито сутність і структуру феномена “професійна мобільність майбутніх менеджерів-аграріїв”; виявлено критерії і показники та охарактеризовано рівні сформованості професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв;

розроблено структурно-функціональну модель формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв у логіці підсистеми “бакалавр-спеціаліст-магістр”; конкретизовано сутність понять: “мобільність”, “професійна мобільність”, “професійно-управлінська компетентність менеджерів-аграріїв”; дістала подальшого розвитку методика формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв у системі вищої освіти.

Практична значущість дослідження: розроблено методику діагностики рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв; підготовлено матеріали інформаційно-методичного супроводу процесу формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв за умов вищої школи та в системі перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців галузі аграрного сектору економіки.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес Миколаївського державного аграрного університету (довідка № 989 від 8 травня 2006 р.), Одеського державного аграрного університету (довідка № 01–21/01–421 від 19 травня 2006 р.), Уманського державного аграрного університету (довідка № 52 від 10 лютого 2006 р.), Херсонського державного аграрного університету (довідка № 66–05/27 від 11 квітня 2006 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечується теоретичною і методологічною обґрунтованістю її вихідних положень, використанням комплексу методів дослідження, адекватних його предмету, меті і завданням, якісним і кількісним аналізом експериментальних даних, дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези, що забезпечило, крім теоретичного обґрунтування проблеми, її практичне втілення у практику навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися на науково-практичній конференції “Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв’язання” (Одеса, 2000);

науково-практичному семінарі “Система підготовки фахівців/менеджерів/управлінців у контексті Болонської декларації” (Одеса, 2005), а також на кафедрах: андрагогіки Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України (2001–2002), філософії, історії України та політології Одеського державного аграрного університету (2003–2006), педагогіки Ізмаїльського державного гуманітарного університету (2004–2006), менеджменту Миколаївського державного аграрного університету (2005–2006).

Результати дисертаційного дослідження відображено в 7 публікаціях автора, з них 4 – у фахових виданнях, затверджених ВАКом України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 167 сторінок. У роботі вміщено 14 таблиць, 11 рисунків, які займають 3 самостійні сторінки тексту. До списку використаних джерел увійшло 204 найменування.